

Makaleler

MEKAN VE KOLEKTİF BELLEK: SİVAS KATLIAMI VE MADIMAK OTELİ

Ozan Çavdar*

Öz

Hatırlamak, mekânların ve nesnelerin de dâhil olduğu bir süreçtir. Mekânın, hatırlama açısından önemi, travmatik olaylarda özellikle belirginleşir. Bu noktadan yola çıkarak bu makalede, mekân ve kolektif bellek arasındaki ilişki, Sivas Katliamı'nda yakınları öldürülen kişilerin Madımak Otel'i'ne dair deneyimlerini temel alarak incelenmektedir. Bu amaçla, on kişiyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve Madımak Otel'i önündeki bir anmada katılımlı gözlem yapılmıştır. Makalede, bu görüşmelerden ve gözlemlerden hareketle, ilk olarak, tüm grubun mekânla (Madımak Otel'i) kurduğu ilişki ele alınmıştır. Sonraki kısımda da, grup içerisindeki farklı bellek çerçeveleri, bir travma mekânı olarak Madımak Otel'i ile olan ilişki bağlamında değerlendirilmiştir.

Anahtar Terimler

kolektif bellek, mekan, Sivas Katliamı, travma, ritüel

* Arş. Gör., Hacettepe Üniversitesi İletişim Fakültesi, Radyo TV ve Sinema Bölümü, ozancavdar83@gmail.com
Bu çalışmayı halen devam etmekte olan doktora tezime için yaptığım alan araştırmasını temel alarak hazırladım.
Ayrıca çalışma, 8. Ulusal Sosyoloji Kongresi'nde sunduğum "Kolektif Bellek ve Mekân: Sivas Katliamı" isimli bildirinin genişletilmiş hâlidir.

Makalenin Geliş Tarihi: 03/04/2017 Makalenin Kabul Tarihi: 04/06/2017

PLACE AND COLLECTIVE MEMORY: SİVAS MASSACRE AND MADIMAK HOTEL

Abstract

Remembering is a process, which involves places and objects. The importance of place for remembering becomes evident especially on traumatic cases. In this regard, this article examines the relationship between place and collective memory based on the experiences of individuals who lost their family members in Sivas Massacre at Madımak Hotel. To that end, in-depth interviews with ten people were conducted and commemoration on the anniversary of the massacre in front of the Madımak Hotel were participately observed. First of all, the relationship of the whole group with the place (Madımak Hotel) was analysed through these interviews and observations. Then, different memory frames among the group was evaluated in the context of the relationship with Madımak hotel as a trauma site.

Key Terms

collective memory, place, Sivas Massacre, trauma, ritual

Giriş

Hatırlamak, ilk bakışta soyut bir süreç gibi görünse de, mekânların ve nesnelerin de dâhil olduğu somut bir süreçtir. Belleğin oldukça önemli bir yönünü oluşturan mekân, travmatik olaylar söz konusu olduğunda daha da fazla anlam ve önem kazanır. Özellikle de bu çalışmada konu edilen Sivas Katliamı gibi travmatik bir olay söz konusu olduğunda mekân, kendi fiziksel varlığını ve anlamını aşan bir işarete dönüşür. Her ne kadar bu çalışmada, yalnızca Sivas Katliamı'nda yakınlarını kaybeden kişilerin Madımak Oteli'yle olan ilişkisi ele alınsa da, benzeri linç girişimlerinde akla ilk gelen örneklerden biri olması, bu yönünü açıkça ortaya koymaktadır.

Bu makalede, bellek ve mekân arasındaki ilişkinin, Sivas Katliamı'nda yakınlarını kaybeden kişilerin, Madımak Oteli'ne dair düşünceleri ve deneyimleri çerçevesinde ele alınması amaçlanmaktadır. Bu amaçla, Sivas'ta yakınını/yakınlarını kaybeden on beş katılımcıyla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiş ve anma törenlerinde katılımlı gözlem yapılmıştır. Daha geniş bir bağlamda gerçekleştirilen görüşmeler ve gözlemler, bu makale çerçevesinde, Madımak Oteli bağlamında daraltılarak ele alınacağı için, söz konusu on beş görüşmeden onunun üzerinde durulacaktır.¹ Makalede öncelikle kolektif bellek kavramı ve kolektif bellek ile mekân

¹ Çalışmada, kamuoyunda yakından bilinen kişilerin isimleri aynı şekilde bırakılıp, diğer kişilerin isimleri konu ve kapsam gereğince, çağrışıma izin vermeyecek biçimde numaralandırılarak değiştirilmiştir.

ilişkisi üzerinde durulacak, ardından da görüşmeler ve gözlemler üzerinden bu ilişki ele alınacaktır.

Kolektif Bellek ve Mekân

Bellek, Eski Yunan'dan günümüze kadar, düşünürlerin temel meselelerinden biri olsa da, belleği sosyal bir perspektifle ele alan çalışmalar, 19. yüzyılın sonundan itibaren yapılmaya başlanmıştır. (Olick ve Robbins, 1998, s. 106). Kavramın, düşünsel tarihinin seyri oldukça düzensiz olsa da (Schwartz, 1996, s. 275), güncel çalışmaların başlangıcına Fransız sosyolog Maurice Halbwachs'ı yerleştirmek mümkündür. Halbwachs'ın sosyal bellek çalışmalarına en önemli katkısı, sosyal grup ile kolektif bellek arasında kurduğu bağlantıdır. Halbwachs, psikoloji alanındaki belleğe dair çalışmaların², insanı toplumsal ilişkilerinden ayırarak, soyut bir varlık olarak ele almasını eleştirerek, belleğin, toplum içerisinde inşa edildiğini ileri sürer. İnsan, belleğini, gündelik ilişkiler içerisinde inşa eder. Hatırlama, bir başkasının teşvikiyle gerçekleşir; bellekler birbirine yardım eder. Bu bağlamda bellek, kendiliğinden var olmaz veya zihinde muhafaza edilmez; içinde bulunulan andan hareketle yeniden inşa edilir. Bu inşa sırasında bellek, kolektif çerçevelerden faydalanır. Halbwachs'ın bellek teorisinin oldukça önemli bir noktasını oluşturan ve çalışmasına da adını veren "hafızanın toplumsal çerçeveleri", kolektif belleğin yararlandığı araçlardır. Birey, ait olduğu gruba dair çerçevenin içine dâhil olduğu ölçüde hatırlar (Halbwachs, 2016, s. 16-19). Halbwachs'a göre kolektif bellek, her zaman sosyal olarak çerçevenir; neyin hatırlanabilir olduğunu ve nasıl hatırlanacağını sosyal gruplar belirler. Bununla birlikte, grubun sosyal konumu ve gücü, belleğinin sürekliliğini, görünürlüğü ve gücünü etkileyen önemli bir etkidir (Halbwachs'tan aktaran Misztal, 2003, s. 51).

Halbwachs'tan miras kalan bir başka nokta, kolektif bellek ile mekân arasındaki ilişkidir (Allen ve Brown, 2011, s. 314). Halbwachs'a göre bellekler, etraflarındaki maddi dünyanın dayanıklılığına ve sürekliliğine ihtiyaç duyarlar ve mekân, kolektif belleğe bir süreklilik boyutu katar. Grup belleğindeki düşüncenin, kendisini hareketsiz ve dayanıklı duruma getirmesinin önemli bir yolu, mekânı kendi karakteriyle biçimlendirmesinde yatmaktadır. Grup, maddi formları biçimlendirerek, geçmiş

² Halbwachs'ın psikoloji alanındaki bellek çalışmaları diyerek üstü kapalı bir şekilde ifade ettiği ve eleştirel hatta yer yer tepkisel yaklaştığı çalışmalar Sigmund Freud'a aittir. Freud, bilinçaltını bireyin tüm geçmişinin depolandığı yer olarak ifade eder ve unutmayı merkeze alır (Olick, 2014, s. 179). Buna karşılık Halbwachs, depolanan bir geçmişten ziyade, şu andan hareketle inşa edilen bir bellekten söz eder ve hatırlamayı, bireyin içinde bulunduğu grupların hatırlama çerçevesi ile ilişkilendirerek bireyden çok kolektiviteye işaret eder (2016, s. 17).

hareketsiz hale getirir; Böylelikle kolektif bellek, hareketsiz maddenin pasifliğini taklit etmiş olur (1980, s. 134-156). Bellek ve mekân ilişkisini mesele eden ve “bellek mekânları” kavramı üzerine çalışmaları oldukça etkili olan Pierre Nora da, mekânın süreklilik duygusu uyandırdığını ifade ederek, bellek mekânları (*lieux de mémoire*) ile bellek ortamları (*milieux de mémoire*) kavramlarını ortaya koyar (1989, s. 7). Nora’nın bu kavramlara dair ayırımının temelinde, bellek ile tarih arasında kurduğu karşıtlık yer alır. Bu bağlamda belleği; ilkel, arkaik toplumlarla anarken, modern toplumlardan tarih bağlamında söz eder ve tarih biliminin yükselişi ile birlikte, bellek ile tarih arasındaki denkleğin biterek, bellekten kopuşun gerçekleştiğini ileri sürer. Nora’ya göre, sürekli olarak bellekten söz ediyor oluşumuzun temelinde, bu kopuş nedeniyle artık belleğin var olmaması bulunur ve bellek mekânları da, bu temelden doğarlar (2006, s. 17-19). Bellek mekânlarının ortaya çıkışının sebebi de artık bellek ortamlarının var olmamasıdır (1989, s. 7).

Belleğin mekânsal kuruluşu üzerinde duran Nora’ya göre bellek, mezarlıklar, katedraller, savaş alanları, hapishaneler vb. fiziksel mekânlara ilişiktir. Bunun yanında da, geçmişin bir aurasını sunan; anmalar, törenler ve ritüeller gibi maddi olmayan mekânlarla da ilişkilidir. Bu nedenle bellek mekânları; coğrafi mekânları, anıtları ve binaları, tarihsel figürleri, kamusal gösteri ve anmaları kapsar. Mekân ve bellek arasındaki ilişkinin bir yönü de performatiftir; festivaller, tiyatro oyunları ve sivil seremoniler gibi ritüeller de, hatırlamanın bedensel tekrarlamaya dayanan bir biçimine işaret ederler. Her zaman mekâna iliştilenmiş bir şekilde gerçekleştirilen bu ve benzeri ritüeller, çeşitli grupların mücadelesine dair önemli soruları gündeme getirirler (Hoelscher ve Alderman, 2004, s. 349-350). Bu nedenle bellek mekânları, fiziksel özelliklerinden daha fazlasını ifade ederler. Bu mekânlar aynı zamanda tarihsel anlamı, sosyal ilişkileri ve güç ilişkilerini de oluştururlar (Till, 2003, s. 291).

Yukarıda ifade edildiği gibi Nora’nın bellek mekânları kavramlaştırmasının temelinde, belleğin kendiliğinden var olmadığı düşüncesi yer alır. Nora belleğin somut olanla ilişkisini de buradan hareketle kurar. Halbwachs’ı takip ederek, belleğin kaynağına sosyal grupları yerleştiren Nora, belleği ilişkilendirdiği kavramları şöyle ifade eder: “Hafıza somuta, uzama, harekete, imgeye ve nesneye kök salmıştır.” (2006, s. 17-19). Jan Assmann da, hatırlamanın somutluğuna dikkat çeker. Bu bağlamda düşüncenin, belleğin parçası olmadan önceki algılama sürecinde, kavram ile görüntünün ayrılması mümkün olmayacak biçimde bütünleştiğini ifade eder. Assmann’a göre, kavramlarla deneyimler arasındaki bu ilişkiden “hatırlama figürleri”

doğar. Assmann, hatırlama figürlerinin üç özelliği olduğunu ifade eder: Zamana ve mekâna bağlılık, bir gruba bağlılık ve tarihin yeniden kurulması (Assmann, 2001, s. 41-42). Aile, etnik grup ve ulus gibi grupları, ana bellek toplulukları olarak ifade etmek mümkündür. Bu gruplar, neyi hatırlanıp neyin unutulacağı üzerinde etkiye sahiptirler; geçmişin hangi kısımlarının hatırlanacağı ve hangi kısımlarının unutulacağını düzenlerler. Bu bağlamda mekânlar, harabeler, anıtlar vb. yerler, grup belleğinin korunması açısından oldukça önemlidirler. Anıların mekânlar ve nesnelere olan ilişkisi bize, hatırlamanın şeylerin dünyasında gerçekleştiğini ve algılarımızı ilgilendirdiğini ortaya koyar (Misztal, 2003, s. 15-16).

Kolektif bellek üzerine düşünürken düşülebilecek hatalardan bir tanesi, kolektif belleği bireysel belleğe benzer bir biçimde ele alarak bir topluluğun belleğini tek bir bütün olarak kavramaktır (Wertsch, 2015, s. 151). Bu bağlamda, Sivas Katliamı söz konusu olduğunda, kaybı yaşayan kişiler ve aileler, bir bellek grubu oluştururlar. Aileler, bu travmayı yaşayan insanlar olarak, bu belleğin taşıyıcısıdır; kayıpların ortaklığı birleştiricidir. Fakat bu noktada ancak gevşek bir birliktelikten söz edilebilir. Zira kişilerin bu kayıpla ne yapacakları (nasıl hatırlayacakları ve hatırlatacakları, hangi mekânlarda ve hangi ritüellerle nasıl anacakları) birbirleriyle benzerlikler gösterdiği gibi oldukça ciddi farklar da içermektedir. Halbwachs'ın (1992) işaret ettiği gibi, aynı grubun içerisinde de farklı bellekler söz konusudur. Bu noktadan hareket ederek, makalenin sonraki bölümlerinde, aynı grubun içerisinde farklı bellek çerçeveleri, mekân bağlamında ele alınacaktır.

Madımak Oteli

Sivas Katliamı'nın gerçekleştirildiği 2 Temmuz gününün yıldönümlerinde, başta aileler olmak üzere, siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları ve vatandaşlar tarafından, katliamın gerçekleştirildiği Madımak Oteli'nin önünde bir anma gerçekleştirilmektedir. 2013 yılında, bu anmalara katılmak üzere ben de Sivas'a gittim. Anmadan önceki akşam, Madımak Oteli'ni kimseye sormadan cep telefonumdan yararlanarak bulmaya çalıştım. Binanın bulunduğu sokağa çıkan diğer sokaklarda, Eski Madımak Oteli'ne doğru yönlendiren hiçbir işaret yoktu. Hatta binayı bulduğumda, o sokağın yakınından daha önce geçmiş olduğumu fark ettim. Eski Madımak Oteli, yeni Bilim ve Kültür Merkezi, dışı aynalı camlarla kaplanmış bir kamu binası haline getirilmişti. Binanın üzerinde, o yerde katliam yapıldığına dair hiçbir iz, işaret bulunmuyordu.

Anmanın gerçekleştirileceği günün sabah saatlerinde Madımak Otelinin bulunduğu sokaktan geçebilmeme rağmen, anmanın başlamasına yakın saatlerde binaya çıkan bütün sokakların polis barikatıyla kapatıldığını gördüm. Alana girmek için bulduğum her giriş noktasında polisler, başka bir giriş noktasına yönlendiriyorlardı ve esas girebileceğim noktanın neresi olduğu konusunda da hiçbir yardımda bulunmuyorlardı. Otelin önüne gidecek anma kortejinin başlayacağı noktaya ancak Sivas'ı bilen birisinden yardım isteyerek ulaşabildim. Kortejin gideceği yol boyunca neredeyse iki üç metrede bir polis vardı. Kortejle birlikte otelin önüne ancak belli bir mesafeye kadar yaklaşabildik; polis, otelin önüne ve içine yalnızca ailelerin girmesine izin veriyordu.

Medyada sıklıkla alt katında açılan lokanta ile gündeme gelen Madımak Otel, 2009 yılında lokantanın taşınmasının ardından, il özel idaresine bağlı Bilim ve Kültür Merkezi haline getirilerek 2011 yılında tekrar farklı bir işlevle açılmıştır.³ Madımak Otel, katliamdan hemen sonra, yeniden otel olarak kullanılmak üzere tadilatın geçirilmiş ve bir süre sonra da giriş katında bir kebabçı dükkanıyla birlikte yeniden hizmete başlamıştır. Alevi kuruluşlarının, binanın "Utanç Müzesi" yapılması talebi yanında, Madımak'ta gerçekleştirdikleri gösterilerin de etkisiyle 2010 yılında kamulaştırılan bina, kamuoyuna bilgi verilmeyen, kapalı bir dönüşüm sürecinin ardından, 2011 yılında yeniden açılmıştır. Bu açılıştan sonra da binanın içerisine, kütüphane, görsel-işitsel medya odaları ve laboratuvarlar inşa edilerek, ilköğretim öğrencilerine dönük bir Bilim ve Kültür Merkezi haline dönüştürüldüğü anlaşılmıştır (Çaylı, 2014, s. 15). Bilim ve Kültür Merkezi için hazırlanan web sitesinden de bu dönüşümün izlerini takip etmek mümkündür⁴. 2012 yılından bugüne yenilenmeyen web sitesinde, binadaki faaliyetlerle ve çeşitli bürokratların, yetkililerin ziyaretleriyle ilgili haberler ve fotoğrafları yer almaktadır. Ayrıca web sitesindeki fotoğraflardan anlaşıldığı -ailelerin de teyit ettiği- üzere, binada katliama dair tek işaretin, anı köşesi olarak adlandırılan duvarda yer alan isimler olduğu anlaşılmaktadır. Fakat bu isimler arasında, ailelerin tepkisini çeken bir biçimde, katliama katılan saldırganların isimleri de bulunmaktadır.

Yukarıda ifade edildiği gibi, katliamın gerçekleştirildiği binadaki lokanta, tepkiler nedeniyle kapatılmış olsa da, 2013 yılındaki anma sırasında, aynı sokakta,

³ <http://www.radikal.com.tr/turkiye/madimaktaki-igrendiren-kebabci-tasindi-921500/>

<http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-bilim-ve-kultur-merkezi-oldu/gundem/gundemdetay/30.06.2011/1408705/default.htm>

⁴ <http://sivasbilimmerkezi.gov.tr/>

pencerelerinden bir katliamın yaşandığı binayı gören diğer lokantalar hizmet vermeye devam ediyordu; gündelik hayat, o binada yaşananların çağrışımla bir kesintiye uğramadan devam ediyordu. Binanın hemen yanındaki apartmanda, kömür satan şirket tabelalarının çokluğu dikkat çekiciydi fakat görüştüğüm kişilerden, buna dair bir gözlemine ya da rahatsızlığını ifade eden olmadı. Şirketlerin ne kadar zamandır orada olduğuna dair bir bilgim yoktu ancak kafamda kalan yangın imgeleriyle bana çağrıştırdıkları rahatsız ediciydi. Madımak Otelinin sokağında beni rahatsız eden noktaları Zeynep Altıok'a sorduğumda şöyle bir yanıt verdi:

Yani ben böyle bir şeye çok takılmıyorum. Büyük bir övünçle o saçma merkezin kurulmasına vesile olan Ertuğrul Günay, kültür bakanı, işte orası kebabçıydı onu ben kapattırdım filan diye övünüyor da yani ben de diyorum ki orayı, kebabçı olmasını işaret ederek, onu ben kapattım diye övünmek...bile bir suçtur. Çünkü, benim gözümde orası kebabçı da olsa, çiçekçi de olsa fark etmez. Marifet orayı müze yapmakta. Bütün dünyada böyledir. Yüzleşme müzelerinin dahi içinde kafe vardır zaten. Yani... bunlar hayatın gerçekleri yani orada tesadüfen bir kömür firması varsa sen kardeşim bunu kapatacağısın, buradan taşınacağısın filan böyle şeyler beklemem lazım. Ama...bunların bu kadar çarpıcı olmaması için gerçek yüzleşmeyi tamamlayıp oraya hak edilen şekilde bir merkez kurma olursa o zaman kimse rahatsız olmaz. O zaman merkezin içinde de kebab pişirsen kimse rahatsız olmaz zaten.

Zeynep Altıok'un da ifade ettiği gibi, Madımak Otelinin, Sivas Katliamının trajikliğini yansıtacak biçimde bir "Utaç Müzesi" haline getirilmesi, bu çalışma kapsamında görüşülen tüm kişilerin ve de Sivas Katliamı konusunda öncü bir konumda olan Pir Sultan Abdal Kültür Derneğinin -katliamla etkin bir yüzleşmenin gerçekleştirilmesiyle birlikte- ortak ve güçlü bir şekilde dile getirdikleri taleplerden biridir. Yukarıda ifade edildiği gibi, Nora'nın işaret ettiği bellek mekânlarından birisi de müzelerdir (2006, s. 23). 18. yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan müzeler, bu dönemde çoğunlukla, maddi nesnelerin, zenginliği ve şehirlerin mirasını gösterecek biçimde sergilenmesiyle oluşturulmuştur. 19. yüzyıldan itibaren de, ulus-devletlerin yükselişiyle birlikte, ulusal kimliğin biçimlendirilmesinin bir aracı olarak görülmüşlerdir. Fakat müzeleri farklı kılan, yalnızca ulus-devletle olan ilişkileri değildir; geçmişin ve farklı eserler etrafındaki belleğin nesneleştirilmesi açısından da önemlidirler. Müzeler, ulus-devletler açısından önemini korumakla birlikte, müzeleştirme açısından bir dönüşüm de söz konusudur. çokkültürlü bir bakış açısının da güç kazanmasıyla birlikte müzeler, devletler

tarafından marjinalleştiren belleklerin temsil edileceği alanlar haline de gelmişlerdir (Misztal, 2003, s. 21). Geçmişle bugün arasındaki süreklilik bağı ritüelleşmiş bir deneyimle örgütleyen müzeler, toplumsal ortaklıkların veya kimi duyguların aktarılması gibi amaçlarla tasarlanabilirler. Bununla birlikte, müzeler açısından, hatırlama kadar unutmanın/unutturmanın da, mekânsal deneyimin bir parçası olduğu gözden kaçırılmamalıdır (Ersoy, 2012, s. 224). Müzeler, bireysel beklentiler ile kurumsal, akademik niyetlerin etkileşim içerisine girdiği bellek kurumlarıdır. Bu etkileşim nedeniyle de, müze bağlamında hatırlamayla kurulan ilişki, sergilenenin sınırlarının da ötesine geçebilir (Crane, 1997, s. 46).

Bu noktadan hareketle, Alevi kuruluşlarının ve ailelerin müze talebinin odağında, Madımak'ta 2 Temmuz 1993 günü yaşanan şiddetin, mekânı ziyaret edenlere aktarılabilceği bir bellek mekânının yaratılması yer almaktadır. Mekân, bu talebi dikkate alan bir müze haline getirilmemiş olsa da, mevcut düzenlemenin, kolektif bellek açısından kurumsal bir niyet taşımadığını söylemek mümkün değildir. Madımak'ın Bilim ve Kültür Merkezi yapılması, - mekânın, en azından lokanta ve otel olarak hizmete devam etmemiş olmaması- Alevi derneklerinin hassasiyetinin kısmen dikkate alındığını gösterse de (Ersoy, 2012, s. 246), içindeki panoya iki saldırganın isimlerinin de olduğu levhaların asılması, katliama dair kurumsal niyetin, Alevilerin kolektif belleğinden oldukça farklı olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bağlamda mekânın iç düzenlemesinde saldırganların isimlerinin de yer alması, mekân bağlamında inşa edilmek istenen belleğin, katliamdan çok bir çatışma anlatısına dayandığını ortaya koyar.

Patrizia Violı'ye göre, travma mekânları, diğer anma mekânlarının aksine, o yerde gerçekleşen şiddet ve dehşetin *maddi tanıklığı* olarak var olurlar. Bu mekânlar, geçmişin hangi izlerinin, nasıl korunacağına dair bir seçime işaret ederler. Her bir seçim, belirli bir bellek politikasına işaret eder ve bu politikanın, masum ya da nötr olduğunu ifade etmek mümkün değildir (2012, s. 37). Bu bağlamda, Madımak Oteli'nin Bilim ve Kültür Merkezi haline getirilmesi, binadaki katliama dair bütün izlerin ortadan kaldırılması ve çevresinde başka herhangi bir düzenlemeye yapılmayışı, hatırlama çerçevesiyle ilgili bir seçime işaret etmektedir. Her şeyden önce, binanın müze yerine Bilim ve Kültür Merkezi yapılarak bir kamu binası haline getirilmiş olması, bu mekânın 2 Temmuz dışındaki günlerde ziyaret edilmesini zorlaştırmaktadır. Mekân ziyaret edilebilse bile, ziyaretçilerin katliama dair görebilecekleri en somut nesnelere, katliamda öldürülenlerin isimlerinin saldırganların isimleriyle birlikte asıldığı levhalardır. Bu bağlamda mekân,

katliamı ayrıntılarıyla bilmeyen ziyaretçiler açısından, saldırganlarla katledilenleri ayırt etmeye olanak sağlayan bir söylem üretmemektedir. Söz konusu durum, binanın “bilim ve kültür merkezi” yapılması meselesiyle birlikte, ailelerin büyük tepkisini çekmektedir. Neredeyse ortak bir şekilde sorulan soru, “içinde insan yakılan bir yere nasıl bilim ve kültür merkezi denilebilir” sorusudur. Birinci⁵ katılımcı, bu durumu şöyle ifade etmiştir:

Ama biz orayı Madımak utanç müzesi olarak istedik. Devlet tabii yapmadı. Şimdi kültür yeri mi, bir şey yapmışlar. Hangi kültürü yetiştiriyorsun, yobaz mı yetiştiriyorsun orada sen? Hangi kitabı okutuyorsun, hangi sanatı öğretiyorsun? İnsan yakmayı öğretirsin sen ancak. Camiden çıkıyorsa insan yakıyorsa, oradan da çıkıp insanı yakarsın. İki tane katilin ismini katmış. Madımak’a giremiyorsun. Nasıl yaptın, ne etmişler bilmiyoruz, giremiyoruz. O katillerin üstünde, benim çocuğumun adının üstüne onun adının yeri yok, onların yazılmaması gerekiyor.

Madımak Otelі'nin “Bilim ve Kültür Merkezi” haline getirilmesine dönük tepkiyi, iki mesele üzerinden değerlendirmek mümkündür. İlk olarak, Sivas'ta çocuklarını kaybeden aileler, çocuklarının hem eğitimine hem de bu resmi eğitim dışında katıldıkları kültürel etkinliklere çok fazla önem vermektedirler ve ailelerin bu özelliği, çocukların Sivas'a gitmelerinde de oldukça önemli bir motivasyondur. İkinci⁶ katılımcı bu durumu şöyle dile getirmiştir: “Ama bazı akrabalar...kız kısmının...işi neymiş, şurada ne işi varmış, gitmese ne olurmuş, her yere salıyorlar gibi patavatsızlıklar da oluyordu. Ben de dedim siz salmayın, benim çocuğum kültürlünün yolunda gitti.” Ailelerin, çocuklarını kaybetmelerine dair hatırladıkları, kültürel bir etkinlik ile ilintiliyken, katliamın gerçekleştirildiği binanın adının “Bilim ve Kültür Merkezi” yapılmış olması, ailelerin tepkilerini ve acılarını arttıran bir düzenlemedir. Bu noktada, Zeynep Altıok'un da dile getirdiği “yüzleşme” meselesi de devreye girmektedir. Katliamla etkin, sonuç alan bir yüzleşme gerçekleştirilmediği ve de binanın düzenlenmesinde ailelerin görüşlerine başvurulmadığı için, binanın adının “Bilim ve Kültür Merkezi” yapılması, ailelerin daha fazla tepkisini çekmektedir. Bununla birlikte Altıok, binanın bilim ve kültür merkezi olarak işlevinin de şüpheli olduğunu dile getirmektedir:

⁵ 64, Kadın

⁶ 72, Kadın

Valla orada bir düzenleme falan da yok aslına bakarsanız. Orada bir bilim ve kültür merkezi olduğu iddia edilen, ancak gerçek bir cahilin bilimle ilişkilendirebileceği bir yer var. Onu gitmeden önce de zaten araştırdığımız, bilenlerle konuştuğumuz, takip ettiğimiz için biliyorum. Yani bilim ve kültür merkezi, duvarlarında kedi olan, Nasrettin Hoca resimleri falan asılan, bilimi böyle bir şey zanneden bir zihniyetin kurguladığı bir yer. Akli sıra yüzleşmeyi de böyle yaptığını düşünüyor ve oradaki daha büyük travma, bizim için trajedi olan şey, katillerimizin isimlerinin, orada diğer kayıplarımızla birlikte yazılması, yani bir SS subayının adını Auschwitz'de plakette koymak gibi bir şey aslında bu, o da bizim savaştığımız şeylerden biri. Yirmi iki yıl sonra gittiğimde içimde iki dürtü vardı yani. Ya o plaketi bir sökeyim, şuradan alayım ki zaten vaktiyle, indirin onu oradan diye bir çıkışım da olmuştu. Eğer milletvekili olmasaydım öyle yapardım...büyük ihtimalle...başka bir boyuta taşardım.

Zeynep Altıok'un açıklamasından da görüleceği üzere, binanın düzenlenmesine ilişkin bir başka mesele de, otelin içindekileri öldürme girişimleri sırasında hayatını kaybeden iki saldırganın isimlerinin de içerideki plakalarda yer almasıydı. Altıncı⁷ katılımcı da bu durumu şu şekilde ifade ediyordu:

Sivas'taki o otele ben kültür merkezi demiyorum. Ne kültür merkezi? Kültür merkeziydi de otuz üç kişiyi niye yaktılar? Sivas'taki o otelin utanç müzesi olması ve Sivas şehitleri ailelerine, Pir Sultan Derneği'ne devredilmesi, Hacı Bektaş Vakfı, Alevi Federasyonlarının altında olması lazım. Yoksa ben oraya ne kültür merkezi derim ne bir şey derim. Oraya zaten kültür merkezi diyenlerin de akli yeterek demiyorlar. Orası kültür merkezi olsaydı otuz üç kişi yakılmazdı. Sonra bir de orda...iki katilin ismini yazmışlar bizim çocuklarımız yanına. O isim oraya yakışıyor mu? Bir katilin isminin şehitlerin yanında ne işi var? Asla onu kabul etmiyorum.

Görüşmeler sırasında sıklıkla açıklama yapılan konulardan biri, katliamda hayatını kaybeden insanlar arasındaki ayırım üzerinedir. Başta ifade edildiği gibi, katliamda hayatını kaybeden 37 kişinin, ikisi otel görevlisi, ikisi de saldırgandır. Katılımcılar, ortak bir şekilde, iki saldırganın isminin yer almasına tepki gösteriyorlardı. Orada yer alan isimleri, katliamdaki payları üzerinden değerlendirdikleri için, otel çalışanlarının yer

⁷ 64, Kadın

almasını kabul edilebilir görüyorlardı. Birinci katılımcı, otel çalışanlarına dönük tavrını şöyle ifade etti:

Bu katillerin ismi asıldığı için biz gitmiyoruz. Şimdi o iki tane görevli var, otelde çalışan, onlar tamam, kaçsaydı kaçabilirdi, gitseydi gidebilirdi. Belki gitmedi, belki ne olduysa oldu. O iki tane görevli, orda çocuklarımızla birlikte kaybettik, tamam.

Birinci katılımcı ayrıca, otelde çalışanların aileleriyle görüşüp görüşmediğini sorduğumda görüşmediklerini ifade etti ve onların da Sivas Ailelerine ulaşmaya çalışmadıklarına dikkat çekti. Bununla birlikte, ailelerinin de başka bir dava açmamasını garipsediğini ortaya koydu; iki saldırganı da bir kez daha altını çizdi:

Hiç bir haber yok, hiç görüşmedik de ama onların adını yine kabullendik. Ama o iki katilin, gazı çakan, kibriti çakan, benzini getiren o iki katilin ismini çocuklarımızın yanında istemiyoruz. Biz de onun için... otele giremiyoruz. Kapısının önüne kadar gidiyoruz, çiçeklerimizi bırakıyoruz, çelengimizi bırakıyoruz. Onlar kalkana kadar, utanç müzesi olana kadar...biz oraya girmeyeceğiz.

İkinci katılımcı da, otel görevlilerinin adının yer almasına bir itirazlarının olmadığını belirtti. Onlarla ilgili düşüncesini “onlar da can, onlar da bizdendir” sözleriyle ifade etti. Ancak saldırganlarla ilgili tutumu oldukça netti: “o iki kişinin adı oradan silinmedikçe biz o otelin içine girmeyeceğiz.” Evli olan üçüncü⁸ ve dördüncü⁹ katılımcılar da, kaybedilenlerin isimlerinin saldırganlarla aynı yerde bulunmasına tepkiliydi. Dördüncü katılımcı da, isimler silinmedikçe otelin içine girmeyeceklerini vurguladı. Üçüncü katılımcı, saldırganlarla kayıpların isimlerinin aynı yerde bulunmasına tepkili olsa da, saldırganlara da kısıtlı bir toleransla yaklaşıyordu: “Ölene de üzülüyorum, öldürene de üzülüyorum. İnanır mısın? Onların hepsi de bizim çocuklarımız. Onları yani parayla yapıyorlar bence...yaptırıyorlar.”

Madımak özelinde, devletin saldırganların isimlerini de ekleyen görüntüdeki “nötr” tavrı, etkili bir yargılama sürecinin de yürütülmemesiyle birlikte, esas olarak saldırılanlar aleyhine bir tavır olarak yorumlamak mümkündür. Çünkü devletin, binanın içindeki plakalara saldırganların isimlerini de ekleyerek kurduğu anlatı, bir

⁸ 60, Kadın

⁹ 63, Erkek

katliamdan çok karşılıklı bir çatışma anlatısıdır. Zira her iki tarafın da isimlerinin eklenebileceği mekânsal bir düzenleme ancak bir çatışma anlatısının kurulmasıyla mümkündür. Bu nedenle görüşmelerde bu ayrımın üzerinde durulması, herhangi bir ölümü küçümsemekten öte, devletin saldırganlarla otelin içinde öldürülenleri eşitlemeye dönük tavrına bir tepki olarak yorumlanabilir.

Sivas'a Gidebilmek, Otele Girebilmek

Görüşmeler sonucunda, Sivas'a gidebilmenin/otelin içine girebilmenin görüşülen bazı kişiler/aileler açısından önemli bir sorumluluk olarak kavrandığı ortaya çıkmıştır. Otelin içine girme konusu, anmalara katılma konusuyla birlikte değerlendiriliyordu. Özellikle bütün anmalara katılan kişiler, acıya dayanamadıklarını ifade ederek anmalara katılmayan kişiler hakkında olumsuz düşüncelere sahiplerdi. Bu mesele, en net biçimde, Birinci ve beşinci¹⁰ katılımcıyla, kayıt cihazı yapmadan gerçekleştirdiğimiz günlük konuşmalarda ortaya çıktı. Bu konuşmalar sırasında öne çıkan bir nokta, Sivas'taki ve Dernek'teki etkinliklere gelmeyen ailelere dönük, yer yer öfkeye dönen tepkileriydi. Ailelerin aynı kaybı yaşadığına inanıyor, bu nedenle de bu acıya katlanamadıklarını ifade ederek anmalara katılmamalarını, zayıflık olarak düşünüyorlardı. "Biz de gitmezsek kim gidecek" düşüncesi önemli bir motivasyondur.

Jay Winter (2008, s. 61) bellek mekânlarının geçirdikleri dönemleri şöyle özetler: bu mekânların, belirli anma amaçları için inşa veya adapte edildiği bir başlangıç dönemleri vardır. Bu başlangıç aşamasını kurumsallaşma ve rutinleşme dönemi izler. Bu mekândaki anma törenleri, çok uzun yıllar boyunca sürebileceği gibi, bir anda sona erebilir. Ancak çoğu durumda, bellek mekânlarının görünürlüğü, söz konusu pratiği gerçekleştiren grupların dağılmasıyla sona erer (2008, s. 61). Winter'ın ifade ettiği mekânla gruplar arasındaki ilişkinin, Birinci ve beşinci katılımcının kaygılarında somutlaştığını ifade etmek mümkündür. Bu katılımcılar, Madımak önündeki anmaların devam etmesi için mücadele eden ailelerin ölüm, ilgisizlik ve benzeri nedenlerle dağılması durumunda, anmaların devam etmeyebileceğine dair kaygı hissetmektedirler. Bu kaygı da, anmalara onların beklediği özeni göstermeyen ailelere, kişilere dönük öfkeye dönüşmektedir.

Birinci ve beşinci katılımcılar, kendi perspektiflerini bu şekilde ortaya koysalar da, otelin içine girebilmenin hatta otelin önünde durabilmenin bile, onlar açısından da oldukça zor bir deneyim olduğu anlaşılıyordu. Altıncı katılımcı, Madımak'tan sonra bir

¹⁰ 54, Kadın

süre oğlu istemediği için Sivas'a gitmemiş. Bu nedenle oradaki anmalara altı-yedi senedir katıldığını ifade etti. Otele bir kez girmiş, ancak birinci kata kadar çıktıktan sonra fenalaştığı için bir kez daha girmeyi denememiş. Beşinci katılımcı da, aynı biçimde, bu durumu, "iki üç sene önce hepimiz bayıldık, bir daha da girmedik" diyerek anlattı. Birinci katılımcı, kendisi açısından böyle bir deneyimden söz etmedi fakat katliamdan kurtulmuş olan oğluya bir anısını aktardı. Katliamdan sonra, öldü sanılarak morga kaldırılan ancak burada ölmediği anlaşılan oğlu, binanın içine girdiklerinde, psikolojik olarak kendisini kötü hissederek fenalaşmış. Birinci katılımcı, bu sırada oğluna daha güçlü durması için müdahale edişinden söz etti. Evli olan yedinci¹¹ ve sekizinci¹² katılımcılar da, Sivas'taki anmalara sık gitmeyen ailelerden bir tanesiydi. Yedinci katılımcı, bu anmalara iki kere giderken, sekizinci katılımcı, hayatı boyunca hiç gitmemişti. Onlar da, oğullarının otelin önünde yaşadığı bir deneyimi aktardılar. Oğulları, otelin önündeyken çok fazla öfkelenerek, binanın camlı giriş kapısına vurmaya başlamış. Etrafındaki diğer aileler ve anmaya katılan diğer kişiler, onu sakinleştirerek oradan uzaklaştırmışlar ve polisin gözaltına almasını engellemişler.

Katliam gününü otelin içinde yaşamış olan birinci katılımcının oğlunun deneyimini ayrı bir yere koyulacak olursa, mekânın, bellekte kalan görüntülerle etkileyebilme gücünü, ailelerin otelle kurduğu ilişkide gözlemlemek mümkündür. Mekân, katliamdan haberdar olmayanlar ya da öldürülenlerle yakınlık kurmayanlar açısından suskundur fakat katliamla biraz bile bağı olanlar için, özellikle de aileler için, travmatik belleği harekete geçirme gücüne sahiptir. Madımak Oteli'nin önüne giden aile üyeleri, mekânın o andaki hâliyle değil, görüntülerden izledikleri, fotoğraflarını gördükleri ve kurtulanların tanıklıklarından dinledikleri görüntülerle ilişki kurmaktadır. Bu yüzden mekân, dışarıdan bir bakışla nötr bile olsa, aileler için hâlâ, yakılan bir bina ve içeride kurtarılmayı bekleyen yakınlarının imgesiyle belirmektedir. Mekâna dair bu imge, binaya gösterilen tutumu da belirler. Birinci katılımcı bunu şöyle ifade etmiştir:

Girilmiyor ki ana baba günü. Anneler bile geçemiyor, zar zor geçiriyor. Anons yapa yapa, öyle geçiyoruz. Geçen polisin biri dedi ki, "ana geç" dedi. Şimdi dedim geç diyorsun dedim. Bak ben sigarayı yaktım dedim, bu sigarayı dedim bunun önünde içemiyorum dedim. Tam karşıya dikkat ettim, karşı duvara gittim orda içtim. Acaba bu

¹¹ 70, Erkek

¹² 68, Kadın

duman gider de çocuklar içeride rahatsız olur mu diye. Ama sizde bu vicdan yok dedim. Şimdi geç diyor. Keşke o zaman dedim onları geçirmeyeydin. Madımak'ın önü gördünüz bu kadar yer. On tane polis o başa on tane polis o başa olaydı o Madımak yanmazdı. Çok büyük bir alan değil ki, küçükçük bir yer.

Bu ifadeden de görüldüğü gibi otel, aileler açısından bir yandan acı verici bir deneyimin kaynağı olsa da, bir yandan da içtikleri sigaranın dumanından bile sakındıkları bir mekândır¹³. Bina, bir yandan özen gösterilmesi gereken bir anma mekânıyken bir yandan da kaybın gerçekleştiği yer olması nedeniyle travmatik belleği harekete geçiren bir mekândır. Travmanın önemli özelliklerinden bir tanesi kalıcı izler bırakmasıyken (Alexander, 2012, s. 6) bir başka özelliği de, yaşantının farklı noktalarında yineleyen şekillerde ortaya çıkmasıdır (Caruth, 1996, s. 2). Bu bağlamda aileler, halihazırda bu travmatik bellekle yaşıyorlarken, bir anlamda kendileri pahasına anmalara katılmalarının motivasyonunun, Sivas'ın sokaklarından ve Madımak Otel'i'nin yüzeyinden ve içinden silinen izleri, kendi varlıklarıyla tekrar hatırlatmak olduğunu ifade etmek mümkündür. Winter, bellek mekânlarındaki anmaların, geniş bir topluluk tarafından paylaşılan bir fikirden doğan bir eylem olduğunu ifade eder; yeniden hatırlanan an, hem topluluk için önemlidir hem de bu hatırlama eylemine ahlaki bir mesaj eşlik eder. Bellek mekânı bu mesajı maddi bir hale getirir (2015, s. 323). Madımak Otel'i önünde yapılan anmada, mekâna anlamını ve önemini yeniden kazandıran, oradaki anmaya katılan insanlardır. Binanın dış ve iç özellikleri, orada hayatını kaybeden insanların isimlerinin bulunması dışında, mekânın geçmişine dair hiçbir işaret taşımamaktadır. Bu nedenle, Winter'ın sözünü ettiği maddi mesaj, mekânın "suskunluğu" ile ailelerin acısı arasındaki çelişkiden ortaya çıkar.

Paul Connerton (1999, s. 63-63) güncel bellek çalışmalarında önemli bir yer tutan Halbwachs'ın eksik bıraktığı noktalardan bir tanesinin, anıların sonraki nesillere nasıl aktarılacağı konusu olduğunu ileri sürer. Connerton, geçmişin imgelerinin taşınıp korunması konusunda ritüelin önemli bir işlevi olduğunu ifade ederek, özellikle grup içerisindeki yaşlı üyelerin, belleğin aktarımındaki rolüne dikkat çeker (1999, s. 62-63). Bu bağlamda, gerek Madımak'ın önünde bulunmak gerekse de içine girmek, aileler

¹³ Mezarlıktaki anmalardan gözlemlediğim kadarıyla Birinci katılımcı açısından, sigara içmenin, kayıplarını anmak için ritüelistik bir yönü olduğunu ifade etmek mümkündür. Katılımcı, gerek oğlunun gerekse de başka bir aile yakınının mezarı başında yaktığı bir sigarayı mezarın üzerine bırakıyor ve dertleşir biçimde konuşuyordu. Bu nedenle, binadan sigara dumanını sakınan tavrıyla, mezarın üzerine sigara bırakması arasındaki fark, bellek mekânına yaklaşımını anlamak açısından önemli sayılabilecek bir nokta olsa da, bu meseleyi, görüşmeden sonra gözlemlediğim için sorma fırsatı bulamadım.

açısından oldukça zorlayıcı bir eylem olmasına rağmen, bazı aileler tarafından tamamlanmasının zorunlu görülmesini, anma ritüelinin bu işlevi üzerinden değerlendirmek mümkündür.

Tekrarlanan ve standart bir hale gelmiş olan iletişimsel bir eyleme işaret eden ritüelin, işlevsel olmasının yanında estetik bir yönü de bulunur. Bununla birlikte ritüel performans, tamamlanması gerektiği için hem katılımcıları hem de izleyicileri açısından zorlayıcıdır. Ritüelin tamamlanma zorunluluğunun arkasında bir beklenti vardır. Bu beklenti, koşullara göre barışın sağlanması ya da yağmurun yağması da olabilir. Fakat ritüelin tamamlanmasının ne sağladığı üzerine düşünmek, bu beklentilerin ötesine bakmayı da gerekli kılabilir. Anma ritüelleri, nelerin unutulabileceğini akla getirir, bir konuda uyarır (bir daha asla) ya da birlik olmaya dair bir kararlılığı (bizim için öldüler) vurgular. Fakat ritüeller hakkındaki beklentiler, bunların da ötesine geçer (Feuchtwang, 2010, s. 281-282). Sivas'a giden/gidebilen ya da otelin içine giren/girebilen kişiler açısından bu ritüelin tamamlanması, iki yönden önem taşır. Bir yönü, grubun üzerinde taşıdığını düşündükleri sorumluluğun yerine getirilmesine dönük kaygıdır. Diğer yönü de, grubun temsiliyle ilişkilidir. Birinci katılımcının oğluna güçlü olması için ettiği müdahalede somutlaştığı söylenebilecek bu yön, "dışarı"ya dönük, güçlü olma mesajı taşımaktadır. Bu iki yönün de birbiriyle ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Çünkü sorumluluk duygusu, bir yönüyle unutturmama motivasyonu ile içsel olarak çıkarken, bir yönüyle de grupla, grubun temsili yoluyla ilişki kuran "dışarı"nın bakışıyla kurulmaktadır.

Sivas'a Gidememek

Başta da ifade edildiği gibi, farklı bellek çerçeveleri, mekânla kurulan ilişkiyi de farklılaştırmaktadır. Bu bağlamda Madımak Oteli anmasına katılmak, kimi katılımcılar için her şeye rağmen yerine getirilmesi gereken bir sorumluluk olarak görülürken kimi katılımcılar açısından katlanılması hiçbir biçimde mümkün olmayan bir ritüel olarak görülüyordu. Sivas'a hiç gidememiş katılımcılar yanında ancak belirli bir süre geçtikten gidebilenler de vardı. Zeynep Altıok, çok uzun bir süre boyunca Sivas'a gidemeyişini şöyle aktardı:

Ben, Sivas'a hiç gidemedim, babam hastanedeyken de gidemedim, o zaman, ilk başta zaten ailem göndermedi. Bugün geliyor, yarın geliyor nakledilecek filan diye oyaladılar. Sonra da zaten öyle bir zaman geçtikten sonra gidemedim. Yani oraya gitmek, orayı görmek hiç

istememedim. O oteli görmek, o harabeyle yüzleşmek benim için mümkün değildi (...) Yirmi iki yıl sonra, ilk defa milletvekili seçilince gittim. Geçen sene gittim. Haa, o da milletvekili olmanın sorumluluğu başka bir şeydi. E artık hani böyle bir kişisel şımarıklık yapamazdım, hani ben istemiyorum, orayı görmek istemiyorum gibi bir şey yoktu. Ben artık zaten bu davanın mücadelesini yürütmek için parlamentoya girmiş birisi olarak o gün oraya gitmek zorundaydım, öyle gittim. O da çok zor oldu yani, yirmi iki yıl sonra o da çok başka bir travma oldu açıkçası.

Altıok, kaçınılması doğal görülebilecek travmatik bir eylemi gerçekleştirilmeyi, sorumluluk çerçevesinde ele alarak “şımarıklık” olarak değerlendiriyordu. Bir süre kaçınmış olsa da, yukarıda değinilen katılımcıların da ortaya koyduğu sorumluluk motivasyonu, Sivas’a gitmek zorunda kalmıştı. Altıok, zamanın bu travmayı hiçbir biçimde hafifletmeyişinin de altını çiziyordu. Bununla birlikte Altıok, binanın içindeki plakalara saldırganların isimlerinin yazılmasına tepki gösteriyordu. Fakat daha önce değinildiği gibi grubun dışarıya karşı olan temsili meselesi bağlamında bu tepkisini görece yumuşatmak zorunda kalışını şöyle aktardı:

(...) girmedim ama girerdim yani onu diyorum. Eğer milletvekili olmasaydım, ne bileyim cam çerçeve de kırar girerdim yani ama onu yapsam şov yapıyor olurdu. Yirmi iki yıl sonra ilk defa gittim ve “orada bir şov yaptım” a dönüşürdü. Tam da medyanın da çirkin olarak istediği şeyi de sağlamış olurdu, o yüzden öyle bir şey yapmamayı tercih ettim. Ama açıkçası içimden gelen oydu, yani o plaketi oradan alabilmek, yok edebilmek, kırmak, sembolik bir eylem koymak. Kırmak değilse de üzerine bir siyah boya sıkmak, bunu bir eylemliliğe dönüştürmek istedim ama o bile sizi işte rolleriniz, sorumluluklarınız, yanlış anlaşılmasın kaygısı. Onlar gibi barbar ve vahşi olmayınca oluyor yani, onlara dikkat ediyorsunuz.

Eren Aysan da, oldukça uzun bir süre Sivas’a gidemediğini ifade etti. Aysan, Sivas’a dair deneyimlerini oldukça soğukkanlı bir biçimde aktarmasına karşın, uzunca bir süre gitmekten kaçınmıştı. Altıok ve Aysan, hem Sivas davasında aktif bir şekilde hukuk mücadelesi veriyorlar hem de Toplumsal Bellek Platformu¹⁴ vasıtasıyla, Türkiye’de

¹⁴ Türkiye tarihinin farklı dönemlerinde, yakınları siyasi cinayetlerle, toplu katliamlarla öldürülen kişilerin, ailelerin, bu konularda bir yüzleşme gerçekleştirilmesini sağlamak amacıyla kurdukları bir platformdur. Web sitesi: <http://www.toplumsalbellekplatformu.org/default1.asp?l=tr&kid=1&lid=1>

işlenmiş diğer aydın cinayetleri konusunda çeşitli etkinliklere öncülük ediyorlardı. Bu bağlamda sorumluluklarını, daha geniş bir toplumsal yüzleşmenin sağlanması yönünde genişletmişlerdi. Fakat içinde buldukları hatırlama çerçevesi bağlamında Sivas'ı, deneyimlenmesi oldukça zor bir mekân olarak görmeye devam ediyorlardı. Devlet tiyatrolarında dramaturg olarak çalışan Aysan, yıllar sonra Sivas'a kendi isteğiyle gidişinden hatırladıklarını şöyle aktardı:

Çok ilginç bir şey söyleyeyim, ben Sivas'a bir kere gittim. Ondan da bir anma için falan gitmedim. Çünkü bu tarz şeylerde özellikle Sivas anmalarında ya da bu tarz Sivas'la ilgili mitinglerde diyeyim olamıyorum. Kendimi kötü hissettiğim için. Sivas dışındaki başka mitinglere gidiyorum ama Sivas mitinglerine katılamıyorum. Bir ya da iki kere görevli olduğum için katıldım. İşte konuşmacı falan olduğum için katıldım, onun dışında katılamadım. Sivas'ta işte bu tarz anma şeyleriyle ilgili hiç gitmedim, gidemedim. Sivas'a kendim gitmek istedim. 3 sene önce Sivas Devlet Tiyatrosu'nda bir oyun çalışılıyordu tiyatrodaki. O oyunda çalışmak istedim. Hatta bana emin misin, gidecek misin diye sordular. Evet gideceğim çok kararlıyım dedim ve ilk defa öyle Sivas'a gittim. Kaldığım otel kent merkezinde. oldukça ilginç işte. Şey. Ne derler? Şık bir otel. Otelin adını unuttum. Zaten iki tane otel varmış. Atatürk Kültür Merkezi otele çok yakın, yürüyerek 5-6 dakikada gidiyorsunuz. AKM'ye gittikten sonra oturdum orda prova seyredeceğim, bir anda, bir dakika falan diye ayağa kalktım, yani dedim burası şey değil mi, AKM? O gün Sivas'ta etkinliklerin konuşmaların yapıldığı yer değil mi, yani resimlerden birleştirdim bir anda ayağa kalkıp. Oradaki çocuklar evet dediler. Aaa hay allah falan deyip tekrar oturdum. Sonra... bankadan para çekmem lazım işte İş Bankası'ndan gene ters yolda girdim tarif ettiler İş Bankası'nı, parayı çektim kafamı kaldırdım aa bir baktım Madımak Oteli. Aa dedim demek ki burasıymış, peki şöyle bir gidip tur atayım otelin önünde. İşte gittim tek başıma. Bir de ramazan o gün.. bu tabela çakım işlemleri falan yapılmamış. Ramazan olduğu için sokakta su bile içemiyorsunuz, acayip bir yer Sivas. Öyle bir atmosferde etrafa bakındım filan. Diyeceğim o ki insanlarda işte hep gördüğüm şey, otelin önünden geçerken, evet bir kanıksama var fakat Sivas'taki olayları, katliamı insanlar sanki ortak bir söz birliği etmişçesine, unutmak istiyormuş gibi bir duygu yansıyor sokaklara. Ve biz yapmadık gerçekten bizim en ufak bir ilgimiz yok hep dışarıdan geldiler gibi bir şeye de sığınma var. Diğer taraftan şey de söz konusu, müze mi yaa, işte burada olmaz öyle şeyler deyip yol değiştirme gibi bir durum söz konusu.

Üçüncü katılımcı da, Sivas'a hiç gitmemiş olan katılımcılardan bir tanesiydi. Görüşme sırasında, Madımak'a gidip gitmediklerine dair herhangi bir soru sormadan bu konunun görüşmeye dâhil olması, böyle bir soru üzerinde çokça düşündüğünü ortaya koyuyordu:

Mesela örnek veriyorum, (*Dördüncü katılımcı*) gidiyor Sivas'a ben gidemiyorum. Şimdi benim çocuklar burada oluyor. Sen diyorlar neden gitmiyorsun. Ben diyorum ki eşim gidiyor. Burada da benim genç çocuklarım var. Bir şey olursa benim çocuklarımın yanında olmam lazım. Giden gitti artık kalana sahip çıkacaksın.

Çiftlerle yapılan görüşmelerde daha net bir şekilde ortaya çıktığı üzere aileler, Sivas'la ilgili anma ve etkinliklerle ilgili olarak bir işbölümü yapmışlardı. Bu işbölümü doğrultusunda zaman zaman bir aile üyesinin "sözcülük" görevini üstlendiği de görülüyordu. Fakat evli olan üçüncü ve dördüncü katılımcının ailesinde sözcülük açısından değil, anmalara katılım açısından bir işbölümü söz konusuydu. Üçüncü katılımcı, Sivas'tan sonra tekrar çocuk sahibi olduğunu, bir süre ona bakmak zorunda olduğu için gitmediğini ifade etti. Ancak ardından, aslında gitmek, oteli görmek istemediğini tekrar vurguladı. Bir anlamda, katliam günü kızının yanında olamayışının sorumluluğunu, diğer çocuklarına yönlendirdiğini ifade ediyordu: "Yani gitmek sorun değil. Ben çocuklarımın yanında olayım istiyorum. Ben Sivas'ta olacağım, bak mesela aynı olay başıma gelse, yanımda, yanında olsaydım şöyle yapardım diyorum. Onun için ben gitmek de istemiyorum aslında görmek de istemiyorum." Katılımcının bu kaygısı, katliam gününe dair anlattıklarıyla da paraleldi; katliam gününde Sivas'ta olabilseydi çocuklarını kurtarabileceğini düşünüyordu. Hatta buna itiraz eden, orada olsaydı da bir şey yapılmasının mümkün olmadığını ifade eden kocasıyla bir süre bu konu üzerine tartıştılar. Yukarıda ifade edildiği gibi, zihninde otelle ilgili imgenin, kurtarılmayı bekleyen insanlarla belirlediği anlaşılıyordu. Fakat bu noktada, üçüncü katılımcı açısından, kendi yas sürecinin önemli ölçüde şekillendirdiği hatırlama çerçevesiyle, Sivas'taki anmalara katılımı önemseyen grubun çizmek istediği hatırlama çerçevesi arasında bir fark bulunuyordu.

Sonuç

Mekânlar, hatırlama sürecimizin önemli bir parçasını oluştururlar. Hatırlamanın, dış dünyaya dayalı çağrışımsal niteliği üzerine düşündüğümüzde mekânın, bu süreç üzerindeki etkisini daha açık şekilde kavramak mümkündür. Mekânın, hatırlamayla olan ilişkisi, travmatik olaylarda özellikle belirginleşir. Ben de bu makalede, bu noktadan yola çıkarak, mekânın hatırlamayla olan ilişkisini, Sivas Katliamı'nda yakınlarını kaybeden kişilerin, ailelerin Madımak Oteli'yle bağlantılı anıları ve düşüncelerinden hareketle ele almaya çalıştım.

Sivas'ta yakınlarını kaybeden kişilerden ve ailelerden oluşan grup, ilk bakışta tek bir bütün gibi görülse de, farklı hatırlama çerçevelerine sahip başka grupları da içerir. Sivas'ta yakınlarını kaybetmiş olmak, bu kaybı yaşayan kişileri bir grup hâline getiriyor olsa da, burada ancak gevşek bir bellek grubundan söz edilebilir. Zira bu grup içerisinde de, farklı hatırlama çerçeveleri bulunur. Bu bağlamda, kayıpların nasıl hatırlanacağını ve hatırlatılacağını, hangi mekânlarda ve hangi ritüellerle nasıl anılacağını şekillendiren farklı hatırlama çerçeveleri söz konusudur. Makale bağlamında bu farklılık, Madımak Oteli önündeki anmalara katılıp katılmamak meselesi üzerinde somutlaşmıştır. Görüşülen katılımcıların bir bölümü, hissettikleri acının yoğunluğuna rağmen Madımak önündeki anmalara katılmayı bir görev gibi yerine getirmektedirler. Bu grup açısından, anma ritüelinin bir yönü bu sorumluluğun kendileri açısından yerine getirilmesiyle bir başka yönü de, dışarıya dönük güçlülük mesajının verilmesidir. Sivas'a gidemeyen ya da katliamdan çok sonra gidebilenler açısından da, Sivas'ın hatırlatılması bir sorumluluktur. Fakat bu grup açısından, mekânın travmatik boyutu daha fazla öne çıkmaktadır.

Madımak Oteli, hangi şekilde düzenlenirse düzenlensin, katliamda yakınını kaybeden herkes açısından travmatik bir deneyimin kaynağıdır. Ancak mevcut düzenleme, etkili bir hukuki yüzleşmenin de mevcut olmayışıyla birlikte, bu travmanın etkisini arttırıcı yöndedir. Madımak Oteli'nin iç ve dış düzenlemesi, sonraki nesiller açısından, o mekânda bir katliamın yaşandığına dair, isim plakaları dışında hiçbir işaret taşımamaktadır. Üstelik o plakalar arasına, saldırganların isimleri de eklenerek, bir katliamın değil bir çatışmanın anlatısı kurulmaktadır. Böyle bir bağlamda da bu grup açısından, Madımak Oteli'nin önündeki anma ritüelinin, hatırlatma boyutu ön plana çıkarak ritüel, daha geniş bir anlam kazanmaktadır.

Kaynakça

- Alexander, J. C. (2012). *Trauma: A Social Theory*, Cambridge: Polity Press
- Allen, M. J. ve Brown, S. D. (2011). Embodiment and living memorials: The affective labour of remembering the 2005 London bombings. *Memory Studies*, 4(3), 312-327.
- Assmann, J. (2001). *Kültürel Bellek* (A. Tekin, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Caruth, C. (1996). *Unclaimed Experience: Trauma, Narrative and History*, Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Connerton, P. (1999). *Toplumlar Nasıl Anımsar?* (A. Şenel, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Crane, S. A. (1997). Memory, Distortion, and History in the Museum. *History&Theory*. 36(4), 44-63
- Çaylı, E. (2014). Architectural Memorialization at Turkey's Witness Sites: The Case of the Madimak Hotel. Kristina Kamp, Ayhan Kaya, E. Fuat Keyman, Özge Onursal Beşgül (Der.), *Contemporary Turkey at a Glance* içinde (s. 13-24). Springer Fachmedien Wiesbaden.
- Ersoy, D. (2012). "Madımak Oteli Müze Olsun" Talebi Çerçevesinde Bir Kimlik Siyaseti Olarak Alevilik. Pınar Melis Yelsalı Parmaksız (Der.), *Neye Yarar Hatıralar? Bellek ve Siyaset Çalışmaları* içinde (s. 221-253). Ankara: Phoenix.
- Feuchtwang S. (2010). Ritual and Memory. Susannah Radstone ve Bill Schwarz (Der.), içinde, *Memory: Histories, Theories, Debates*, New York: Fordham University Press.
- Halbwachs, M. (1992). *On Collective Memory* (L. A. Coser, Çev.). Chicago: University of Chicago Press.
- Halbwachs, M. (1980). *The Collective Memory* (F. J. Ditter ve V. Y. Ditter, Çev.). New York: Harper Colophon.
- Halbwachs, M. (2016). *Hafızanın Toplumsal Çerçevesi* (B. Uçar, Çev.). Ankara: Heretik.
- Hoelscher S. ve Alderman D.H. (2004). Memory and place: geographies of a critical relationship. *Social&Cultural Geography*, 5(3), 347-355
- Misztal, B. (2003). *Theories of Social Remembering*. UK: McGraw-Hill Education
- Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*. (26), 7-24
- Nora, P. (2006). *Hafıza Mekânları* (M. E. Özcan, Çev.). Ankara: Dost.
- Olick, J. K. ve Robbins, J. (1998). Social memory studies: From "collective memory" to the historical sociology of mnemonic practices. *Annual Review of Sociology*, 24(1), 105-140.

- Olick, J. K. (2014). Kolektif Bellek: İki Farklı Kültür (M. Güneşdoğmuş, Çev.). *Moment Dergi*, 1(2), 175-211.
- Schwartz, B. (1996). Introduction: The Expanding Past. *Qualitative Sociology*, 19(3), 275-282.
- Till K. E. (2003). Places of Memory. John Agnew, Katheryne Mitchell ve Gerard Toal (Der.), içinde, *A Companion to Political Geography*, UK: Blackwell.
- Violi, P. (2012). Trauma Site Museums and Politics of Memory: Tuol Sleng, Villa Grimaldi and the Bologna Ustica Museum. *Theory, Culture and Society*, 29(1), 36-75.
- Wertsch, J. V. (2015). Kolektif Bellek. Pascal Boyer ve James V. Wertsch (Der.), içinde, *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Winter, J. (2008). Sites of Memory and the Shadow of War. Astrid Erll ve Ansgar Nünning (Der.), içinde, *Cultural Memory Studies: An International and Interdisciplinary Handbook*, Berlin: Walter de Gruyter.
- Winter, J. (2009). Tarihçiler ve Bellek Mekânları. Pascal Boyer ve James V. Wertsch (Der.), içinde, *Zihinde ve Kültürde Bellek*, İstanbul: Türkiye İş Bankası.

İnternet Kaynakları

- Madımak'taki İğrendiren Kebapçı Taşındı. Erişim: 4 Nisan 2017,
<http://www.radikal.com.tr/turkiye/madimaktaki-igrendiren-kebabci-tasindi-921500/>
- Madımak Oteli Bilim ve Kültür Merkezi Oldu. Erişim: 4 Nisan 2017
[http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-bilim-ve-kultur-merkezi-
 oldu/gundem/gundemdetay/30.06.2011/1408705/default.htm](http://www.milliyet.com.tr/madimak-oteli-bilim-ve-kultur-merkezi-oldu/gundem/gundemdetay/30.06.2011/1408705/default.htm)
- <http://sivasbilimmerkezi.gov.tr/> Erişim: 1 Mart 2016